

Eesti Muinsuskaitse Seltsi 25. aastapäev

Eesti Vabariigi president Toomas Hendrik Ilves kõnelemas Eesti Muinsuskaitse Seltsi juubelil. Foto: P. Pillak

■ 12. detsembril 2012 möödus veerand sajandit Eesti Muinsuskaitse Seltsi asutamisest.¹ Kui 19. sajandi teisel poolel edenenud seltsiliikumine pani aluse Eesti iseseisvumisele, siis ka iseseisvuse taastamisel oli seltsiliikumisel tähtis roll, eelkõige Eesti Muinsuskaitse Seltsil. Sellest sai Nõukogude võimuinstitutsioonidele opositsiooniline legaalne massiorganisatsioon, mis koondas 1990. aastate alguseks ligikaudu 10 000 inimest. Muinsuste ja muististe korrastamise ning kaitsmise kõrval pidas Eesti Muinsuskaitse Selts esmatähtsaks rahva ajaloolist mälu ja fokuseeris oma tegevuse üha selgemalt Eesti

iseseisvuse taastamisele. Eestlaste jaoks on muinsuskaitse selts samalaadse tähendusega kui poolakatele *Solidarność*. Tõele au andes tuleb muidugi tunnista, et viimane alustas oma tegevust aastaid varem – 1980 – ja tippajal oli liikumises osalejate suurusjärk – 10 miljonit – hoopis teine.

Eesti Muinsuskaitse Seltsi asutamise 25. aastapäev sattus kalendris numeroloogilisele kombinatsioonile 12.12.12. ja seepärast otsustati ka piduliku üritusega Ajaloomuuseumis algust teha kell 12. Et numbrite jada veelgi enam muljet avaldaks, siis toodi täpselt kaksteist minutit pä-

¹ Vt. ka T. Velliste. Eesti Muinsuskaitse Selts 25. – Kultuur ja Elu 2012, nr. 4, lk. 11–21; R. Sikk (intervjuu). Velliste: Eesti meenutab kohati lolli musta krantsi. – Eesti Päevaleht 12.12.2012, lk. 9; Rahvusliku pärandi vardjad tähistasid asutamisaastapäeva. – Postimees 13.12.2012, lk. 1; P. Pillak. Eesti Muinsuskaitse Selts tähistas 25. aastapäeva. – Eesti Elu (Toronto) 21.12.2012 ja Eesti Päevaleht (Stockholm) 09.01.2013.

rast keskpäeva Ivo Linna esitatud René Eespere laulu „Armastan sind, Eestimaa” saatel Suure Gildi saali riigilipp ja Eesti Muinsuskaitse Seltsi lipp. Pidu võis alata.

Üle Eesti ja väljastpoolt Eestitki juubeliüritusele kohale tulnuid tervitas Eesti Muinsuskaitse Seltsi esimees Jaan Tamm. Kõigepealt sai tervituseks sõna Eesti Vabariigi president Toomas Hendrik Ilves. Ta kõneles rahvaalgatuse teel sündinud Eesti Muinsuskaitse Seltsi olulisest osast Eesti iseseisvuse taastamisel: „Muinsuskaitse liikumine tõi taas kord kokku loomerahva ja paljud ärksad inimesed üle Eesti, et kaitsta meie ajaloolist mälu ja pärandit, et astuda vastu sellele, mis võõras ja vale. See oli ühte liitve liikumine, rahvaalgatus selle kõige paremal, omakasupüüdmatu kujul. Muinsuskaitse Seltsist sai vaktsiin valede vastu ja meie peidetud mineviku avalikkuse ette tooja.” Ta jätkas: „Meie pärand vajab hoidmist ja hooldamist endistviisi ning iseseisva riigina ei saa me siin kellelegi teisele loota kui iseendale. Peame seda tegema oma tuleviku ning järeltulijate pärast.”

Seltsi esimees Jaan Tamm ja auesimees Trivimi Velliste andsid president Toomas Hendrik Ilvesele üle Eesti Muinsuskaitse Seltsi XXV aastapäeva teenetemärgi (autor Priit Herodes).

Eesti Muinsuskaitse Seltsi esimene esimees (1987–1991) ja auesimeheks valitud (1996) Trivimi Velliste esines ettekandega „Kas rahvas ilma mäluta või mäluga?”, kus vaatles seltsi asutamise aegu veerandsada aastat tagasi. Ta ütles muu hulgas: „12. detsember 1987 oli minu mäletamist mööda ilma poolest üsna sarnane tänasega. Kuid kõik muu on tundmatuseeni muutunud. EMS-i asutaval kogul ei juletud veel laulda Eesti hümnit – selle asemel lauldi Veljo Tormise juhatusel regilaulu vanast tammest. Aga selle mõju oli hümnit vääriline! Veel ei juletud ülistada Eesti Vabadussõda ega rääkida otsesõnu Vabadussõja ausammaste taastamisest. Siiski oli Suure-Jaani „Lembitu” taastamine üks olulisemaid asutava kogu otsuseid. Lembit oli võidelnud muistises Vabadussõjas Saksa ristisõdijate vastu ja sellisena tuli ta kõne alla. See kõik oli 1987. aasta lõpul. Ent aeg kulges uskumatu kiirusega. Päikesepaisteline 1988. aasta oli ukse ees. Muinsuskaitse liikumise haripunktiks võib kahtlemata pidada Tartu muinsuskaitsepäevi 14.–17. aprillini, mis on läinud meie ajalukku sinimustvalgete värvide ja sinimustvalgete lip-

pude massilise väljatoomisega. Värvide vahetud väljatoojad Tõnis Lukas, Toomas Kiho, Margus Kasterpalu, Jüri Luik, Margus Kolga, Eerik-Niiles Kross jt. kuulusid seltskonda, kes taastas ühtlasi Eesti Üliõpilaste Seltsi avaliku tegevuse kodumaal. EÜS, nagu me teame, on sinimustvalge kodu. Tartu muinsuskaitsepäevade üldjuht oli Tõnis Lukas, tema parem käsi aga Tõnn Sarv.”

Trivimi Velliste rõhutas, et Eesti Muinsuskaitse Selts ei liitnud oma tegevusega mitte ainult eestimaalasi, vaid ka eestlasi üle maailma. Ta lõpetas tänu sõnadega kõikidele, kes seltsi tegevusele läbi aegade tõhusalt kaasa on aidanud.

Seltsi esimees Jaan Tamm (1991–1993 ja alates 2006) andis oma sõnavõtus ülevaate Eesti Muinsuskaitse Seltsi tänase päeva tegemistest, tänades seltsi liikmeid ja paljusid koostööpartnereid. Muusikalise tervitusega esines Imbi Tarum klavessiinil. Seejärel said tervituseks sõna kaitseminister Urmas Reinsalu, kultuuriminister Rein Lang ja põllumajandusminister Helir-Valdor Seeder, kes kõik on Eesti Muinsuskaitse Seltsi koostööpartnerid ja avaldasid jätkuvat soovi koostööks. Eesti Panga president Ardo Hansson, kes oli samuti tervitajate hulgas, meenutas Välis-Eesti Muinsuskaitse Seltsi tegevust, milles ta omal ajal Kanadas agaralt osales.

Seltsi esimees Jaan Tamm esitles juubeli puhul ilmunud juubelitrükist.² Suureformaadilises 423-leheküljelises rikkalikult illustreeritud albumis annavad kaksikümne kaheksa autorit 34 artiklis ülevaate Eesti Muinsuskaitse Seltsi algusest ning veerandsajast tegevusaastast. Eesti Muinsuskaitse Seltsi esimene esimees Trivimi Velliste, praegune esimees Jaan Tamm ning revisjonitoimkonna esimees Ants Kraut kirjutasid seltsi loomisest, mis oli pikaajaline ja üsna vaevarikas protsess. Nõukogude ametnikud ei kartnud asjata – sai ju Eesti Muinsuskaitse Seltsist alguse rahvaliidumise, mis viis Nõukogude okupatsioonivõimu kokkuvarisemisele ja Eesti iseseisvuse taastamisele.

Oma meenutusi jagavad lugejatega seltsi esimeesteks olnud Mart Aru (1993–2000) ja Priit Herodes (2000–2006). Küllö Arjakas kirjutab seltsi toimkondadest, Jaak Pihlak Viljandimaa Muinsuskaitse Ühenduse tegevusest, Tõnu Sepp Saaremaa Muinsuskaitse Seltsi algusaastatest ja Raul Salumäe selle tegevusest vabas Eestis, Rein Taagepera Välis-Eesti Muinsuskaitse Seltsist, Aho Rebas Göteborgi Välis-Eesti

² Eesti Muinsuskaitse Selts 25. Koostaja ja tegevtoimetaja J. Tamm, kujundaja P. Niinepuu-Kiik, keeletoimetaja E. Hanson. Trükk ja kõide Tallinna Raamatutrükikoda, Tallinn, 2012.

Muinsuskaitse Seltsist, Jüri Tõnisson Narva Muinsuskaitse Seltsist, Leho Lõhmus Nõmme Heakorra Seltsi osalusest muinsuskaitstes, Tullio Ilomets ja Ille Palm Akadeemilisest Muinsuskaitse Seltsist ning selle vilistlaskubist, Mehis Helme kitsarööpmelise raudtee muuseumi loomisest Lavassaares, Elle Lees riigivanemate muuseumist ja Jüri Kuuskemaa Tallinna vanalinna muinsuskaitse klubist. Mare Kask annab ülevaate koolinoorte muinsuskaitseteemaliste kirjutiste võistlusest, Mart Laar Eesti Muinsuskaitse Seltsi ajalootoimkonnast, Tõnis Lukas sellest, kuidas Tartu muinsuskaitsepäevad töid rahva tänavale, Jaan Tamm Eesti Muinsuskaitse Seltsi poolt välja antud trükistest ja ettevõttest „Agu“, Mati Strauss Vabadussõja mälestusmärkide taastamisest, Ülo Lomp seltsi suvemalevatest, Ülo Puustak taastatud Eesti Vabariigi esimese muinsuskaitseaduse koostamisest ja rootslaste juhendatud restaureerimislaagritest, Priit Herodes heraldilisest renessansist ja mälestustahvlistest brittidele, Helle Solnask seltsi rahvusvahelisest koostööst, Peep Pillak Noorte Arhivistide Nõukogu rollist Eesti Muinsuskaitse Seltsi asutamisel ja kaasmaalaste mälestuse jäädvustamise ümarlaua tegevusest, Tarmo-Andre Elvisto säästva renoveerimise infokeskusest ja Ene Luka Muinas-Julle võistlusest. Raamatu lõpust leiab seltsi veerandsaja tegevusaasta kronoloogia. Tiitellehe pöördel on ära trükitud isikute nimed ja institutsioonid, kes raamatu väljaandmiseks annetuse tegid, vahelehel on aga kõikide nende nimed, kes seltsi tähtpäeva puhul toetasid. Nii Eestis kui ka mitmel pool mujal maailmas annetusi teinud isikute ja institutsioonide arv küündis peaaegu sajani.

Aktusel demonstreeriti veerandtunnist dokumentaalkaadritest koostatud filmiprogrammi „Eesti Muinsuskaitse Seltsi alguse lugu“. Selle esimene osa oli Eesti muinsuskaitseklubide III kokkutulekust Keilas 25. aprillil 1987, mis andis olulise tõuke muinsuskaitseklubide tekkeks üle Eesti.³ Teine filmikatke oli Eesti Muinsuskaitse Seltsi asutamiskoosolekust ametiühingute maja saalis 12. detsembril 1987.⁴ Kaheksakümmend tegutsevat muinsuskaitseklubi olid Eesti Muinsuskaitse Seltsi Asutavale Kogule valinud 239 saadikut, kes asutasid Eesti Muinsuskaitse Seltsi, võtsid vastu seltsi põhikirja ja valisid seltsi esimeheks Trivimi Velliste. Valiti 37-liikmeline volikogu ja viieliikmeline keskrevisjonitoimikond.

Seltsi auesimeheks valiti Villem Raam. Samal õhtul toimunud volikogu esimesel istungil valiti 15-liikmeline juhatus. Seltsi esimees nimetas oma asetäitjateks Jaan Tamme ja Heno Sarve. Kolmas osa filmiprogrammist meenutas 14.–17. aprillil 1988 Tartus toimunud muinsuskaitsepäevi, kus Eesti Muinsuskaitse Selts tõi avalikult välja meie rahvusvärvid, asetati küünlad ja pärjad 1941. a. punaterrori ohvritele Pauluse kalmistul ja peeti okupatsioonivägede vastane rahvakoosolek Raadil.⁵

Ajaloomuuseumis olid juubeli puhul eksponeeritud Eesti Muinsuskaitse Seltsi trükised: ürituste plakadid, ajalehed Eesti Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid, ajakiri Eesti Muinsuskaitse Seltsi Toimetised, raamatud, brošüürid, jõulumargid jm. Pidulikule koosolekule järgnes seltskondlik koosviibimine.

Eesti Post andis 12.12.2012 välja tervikasja „Eesti Muinsuskaitse Selts 25“ (kujundaja Indrek Ilves), millel on Ants Kraudi foto muinsuskaitsekuu ajal toimunud heakorralgutest Käku kivilakmetel Saaremaal. Juubelpäeval oli peapostkontoris kasutusel ka esimese päeva eritempel.

Kui nüüd lõpetuseks tagasi tulla *Solidarnośći* ja Eesti Muinsuskaitse Seltsi võrdluse juurde, siis võib tõdeda, et poolakad said endale liikumise juhust Lech Walešast 1990. aastal presidendi ja eestlased Trivimi Vellistest 1992. aastal välisministri. Kui Poolas oli *Solidarnośći* liikmeskond kahanenud 2010. aastaks ligikaudu 25 korda ehk 400 000-le, siis Eesti Muinsuskaitse Seltsi liikmeskonna arv on langenud „kõigest“ 14 korda ehk ligikaudu 700-le. See-eest on nii Poolast kui ka Eestist saanud vabad maad, Euroopa Liidu ja NATO liikmed, *Solidarność* ja Eesti Muinsuskaitse Selts ei ole enam opositsioonilised organisatsioonid, vaid on keskendunud oma põhikirjalisele tegevusele.

Peep Pillak

³ Filmiarhiiv fond 203, nr. 2954. Nõukogude Eesti, Varandus II, nr. 9, Tallinnfilm, 1987.

⁴ Filmiarhiiv fond 203, nr. 2968. Nõukogude Eesti, Varandus VII, nr. 24, Tallinnfilm, 1987.

⁵ Filmiarhiiv fond 203, nr. 3014. Nõukogude Eesti nr. 7, III osa, Tallinnfilm, 1988.